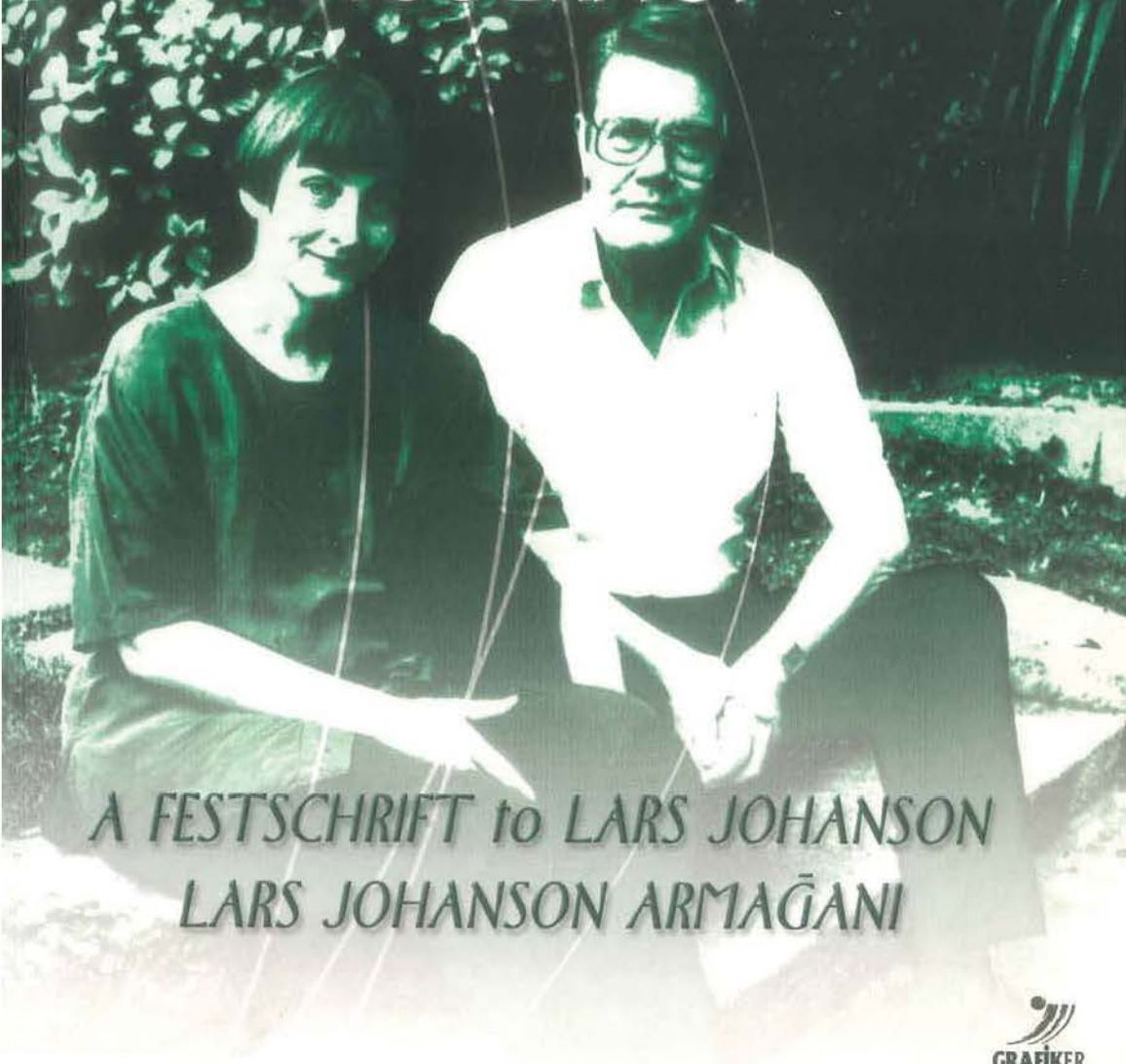

SCHOLARLY DEPTH and ACCURACY

A Festschrift to LARS JOHANSON
LARS JOHANSON ARMAĞANI

Editör

Nurettin DEMİR

Fikret TURAN

ANKARA 2002

GRAFİKER
YAYINLARI

*SCHOLARLY DEPTH
and
ACCURACY*

*A FESTSCHRIFT to LARS JOHANSON
LARS JOHANSON ARMAĞANI*

Editör

Nurettin DEMİR

Fikret TURAN

ANKARA 2002

BİR BİYOGRAFİ USTASI OLARAK GELİBOLULU MUSTAFA ÂLÎ

Mustafa İsen
Başkent Üniversitesi

Tanınmış kişilerin hayat hikâyelerinden bahseden bir tür olan biyografi, denebilir ki insanlıkla yaşıt bir bilim dalıdır. Başlangıçta tarih içinde yer alan bu tür, zamanla bağımsız bir bilim dalı hâlinde gelişip serpildi. Bilindiği gibi tarih, günümüzden önce yaşayanların yüzyüze geldikleri olayları ve onların kahramanlarını anlatır. O olaylarda etkili olmuş kişi ya da kişilerin hayat hikâyeleri, bizzat hâdisenin kendisi kadar mühimdir. Hâdiseleri meydana getirenler insanlar olduğuna göre, onların hayat hikâyelerini tespit etmek de biyografinin konusudur. Bu yüzden doğulu ve batılı tarihçilerin çoğu, tarih içinde biyografiye büyük önem vermişlerdir.¹

Bu anlamda İslam dünyasında tarih çok fazla önem verilen bilim dallarından biridir. Tarihin alt dalları içinde ise özellikle biyografi, daha da çok önem kazanmıştır. Çünkü İslam tarihçiliği, bir anlamda Hz. Peygamber'in hayat ve faaliyetlerinin incelenmesiyle yani biyografi ile başlamıştır. Kısacası İslam tarihinin kaynağını, hadis toplamada aramak gerekir.² Çünkü bir hadisin değeri ve doğruluğu büyük ölçüde isnadın doğruluğuna ve kesintisizliğine bağlıdır. Hadislerin nakledilişi üzerine zikredilen biyografik veriler onun doğruluğunun da senedi sayılmaktadır. Sonraki tarihçiler bu alanı biraz daha genişlettiler. Böylece hadisten doğan tarih ilmi, kendine has ananevi takdim tarzını muhafaza ederek dâimiler tarafından toplanmış tarihî malzemeye yaklaştı.³ Ayrıca başta Hz. Peygamber olmak üzere İslam tarihinin önemli kişilerinin topluma örnek şahsiyetler olarak takdimi de biyografiyi gündemde tutan bir başka husustur.

- 1 Adnan Adıvar, "Tarih ve Biyografi", *Tarih Dergisi*, C.2, S.3-4, İstanbul, 1952, s. 2.
- 2 *İslam Ansiklopedisi*, "Tarih" Maddesi, C. II, s. 378; Hamilton A. R. Gibb, *İslam Medeniyeti Üzerine Araştırmalar*, İstanbul 1991, s. 128; *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Arap Maddesi, C. III, s. 298; Franz Babinger, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri* (Çeviren. Coşkun Üçok), Ankara 1982; Şemseddin Günaltay, *İslamda Tarih ve Müverrihler*, İstanbul 1923-1925; Necip Asım, "Osmanlı Tarih-nüvisleri ve Müverrihleri", *TOEM*, (1327); J. S. Robinson, "The Tezkere Genre in Islam", *Journal of Near Eastern Studies*, Vol. 22, s. 196; Şehabettin Tekindağ, "Osmanlı Tarih Yazıcılığı", *Belleten* XXXV/140, Ankara: 1971; İlber Ortaylı, "Osmanlı Tarih Yazıcılığının Evrimi Üstüne Düşünceler", *Türkiye'de Sosyal ve İlmî Araştırmaların Gelişimi*, 1986, s. 419.
- 3 *İslam Ansiklopedisi*, agm., s. 785.

Buna, Arap geleneğindeki soy sople övünme alışkanlığını da eklemek gerekir. Bu yüzden biyografi İslam tarihçiliği içinde hep çok önemli bir yere sahip olmuş, hatta zaman içinde tarihin ilgilendiği diğer alanlara göre daha baskın bir konum elde etmiştir. Sözü edilen bilim dalının ilgi alanları göz önüne alındığında biyografinin çok ağırlıklı bir yer tuttuğu kolayca anlaşılacaktır. Tarih kitaplarını, İslam devletleri ve hükümdarları tarihleri, vezirler tarihleri, kâtipler tarihleri, emirler (beyler) tarihleri, fakîhler tarihleri, kurrâ-hâfız-muhaddisler tarihleri, tarihçiler tarihleri, nahivciler-lügatçiler-edipler-şâirler tarihleri, zâhidler-mutasavvıflar tarihleri, kadılar tarihleri, mûsikîşinaslar tarihleri, eşraf-cömert kişiler tarihleri, zekiler-akıllılar tarihleri, tabipler tarihleri, mezhepler tarihleri, cömertler-cesurlar-sakatlar gibi çeşitli kişilerden söz eden tarihler, peygamberler-sahabe-eşraf tarihleri, Kureyşten-mevâlîden bahseden tarihler, râvîler ve müelliflerden söz eden tarihler, mucemler-meşyahalar, belli bir ad taşıyan kişilerden, uzun yaşayan ve genç ölen kişilerden bahs eden tarihler, tek bir kişinin hayatını anlatan eserler, şehir bölge, ülke tarihleri, olaylardan bahseden tarihler, hem olaylardan hem vefeyattan söz eden tarihler, genel biyografi kitapları, alfabetik biyografi yazarları, vefeyat tarihleri olmak üzere çeşitli sınıflara ayırmak mümkündür⁴. Görüldüğü gibi bu tasnifin tamamı yakını şu veya bu biçimde biyografi ile ilgilidir.

İslam tarihinin ilerleyen dönemlerinde bilgin ve muhaddislerin siyasî tarih sahasındaki yerini bir süre sonra resmî görevliler almaya başlayınca, biyografi alanı serbest tarihçilere kaldı. Siyasî tarihin hanedanlığa ait yıllıklara dönüştürülmesinden sonra biyografi, bilgin ve muhaddislerin gözünde daha da önem kazandı. Onlar, dünyevî, bazen de dinsiz siyasî yapı yerine peygamberin varisleri olan ulemânın hayatlarını anlatmayı gerçek tarihçilik olarak algıladılar⁵. Bu niyetle daha çok bir grubun ya da bir sınıfın mensuplarını bir araya getiren eserler yazılmaya başlandı. Ebû Nuaym-i İsfahânî'nin (ö.1038) *Hilyetü'l-evliyâ'sı* ve Hatîb-i Bağdâdî'nin (ö. 1071) tek bir bölgeyle ilgili hacimli eseri bunların ilk örnekleridir.⁶ Bu çalışmalar giderek, dil bilimcileri, şâirleri, hekimleri ve diğer meslek mensuplarını da kapsamaya başlamıştır. Bu tarz meslek mensuplarıyla ilgili ilk eserler, mutasavvıflarla ilgili olarak kaleme alındı. Daha sonra görüleceği gibi Türk biyografi tarihinde de bu alandaki ilk örnek, mutasavvıf biyografileri alanında gerçekleştirilecektir. Şiir alanında bunların elde bulunan ilk örneği, Muhammed b. Sallam el-Cumâhî'nin (ö. 865) *Tabakâtü's-suarâ* adlı eseridir. Bu eser aracılığıyla erken dönem şâirleri hakkında bilgi sahibi oluyoruz.⁷ İbn Kuteybe'nin *Kitâbü's-si'r ve's-suarâ'sı* ise yine bu konuda yazılmış ikinci eserdir. Ebu'l-Ferec el-İsfahânî'nin (ö.967) *Kitâbü'l-agânî* adlı çalışması, bu alanda bir başka örnektir. El-Merzubânî'nin (ö.990) *Mu'cemu's-suarâ* adlı eseri ise metod

4 Ramazan Şeşen, *Müslümanlarda Tarih ve Coğrafya Yazıcılığı*, İstanbul, 1998, s. 2.

5 Franz Rosenthal, *A History of Muslim Historiography*, Leiden 1952, s. 101.

6 Hamilton. Gibb. age., s. 138.

7 Hamilton. Gibb, age., s. 139.

bakımından mühim bir eserdir. Bu eserle birlikte şâirler alfabetik olarak sıralanmaya başlanmıştır. Bunlara Saâlibî'nin (ö. 1038) bahsedilen kişileri ülkelerine göre tasnif eden *Yetîmü'd-dehr*'ini ve Bâharzî'nin (ö. 1076) buna zeyl olarak yazılan *Dumyetü'l-kasr*'ını eklemek gerekir. Hazîrî, (ö. 1172) *Zinetü'd-dehr*, Beyhâkî (ö. 1170), *Vîşahü'd-dümye*, İmâdüddin el-İsfehanî (ö. 1201) ise *Harîdetü'l-kasr* adıyla zeyli devam ettirdiler.⁸

XII. yüzyıldan itibaren yıl esasına dayalı tarihçilik de kendini geliştirdi. Bu tarz tarihlerin başına insanlığın yaradılışıyla başlayan umumî tarih veya İslam'ın yükselişi ile başlayan genel tarihler de bu dönemde eklenmeye başladı. Biyografi bu eserlerin içinde yer almaya devam etti.⁹ Birzâlî (ö. 1339), biyografileri yüzyıllara göre tanzim fikrini getirirken İbn Hacer el-Askalanî (ö. 1449), ölüm tarihi esasına dayalı yeni tertip şeklini uygulamaya koydu.¹⁰

XII. yüzyıl sonlarına kadar Arapça olarak devam eden bu gelenek, müteakip yüzyıldan itibaren yerini Farsça örneklere bırakmaya başladı.

XIV. yüzyılda bu defa konuyla ilgili Türkçe eserler telif edilmeye başlandı. Bunların dilimizdeki ilk örnekleri de mutasavvıflarla ilgilidir. Süleymî'nin yukarıda adı geçen eseri İbni Cevzî, Attar ve Câmî tarafından Farsça'da devam ettirildi. Câmî'nin bu konuyla ilgili kaleme aldığı *Nefehâtü'l-üns*'ü Ali Şir Nevâî (1441-1501) *Nesâimü'l-Mahabbe min Şemâilü'l-fütüvve* adıyla Doğu Türkçesi'ne aktardı. Aslında bu aktarmaları klâsik bir tercümenin ötesinde yarı telif eserler olarak tanımlamak mümkündür. Nevâî bu eserinden sonra *Bahâristan* ve *Devlet-şâh Tezkiresi*'nden etkilenerek *Mecâlisü'n-nefâis* (y. 1491) adlı şâirler tezkiresini kaleme aldı.

Nevâî, bu eseriyle hem daha sonra Osmanlı ülkesinde ortaya çıkacak tezkire-i şuarâ türünü derinden etkiledi, hem de edebî biyografiye ivme kazandırdı.

Nevâî ile başlayan bu biyografi geleneği, sonraki yıllarda daha gelişecek olsa da ortak bir medeniyetin ürünü olduğu için pek çok müşterek noktaya sahiptir. Biyografisi yazılan kişi hemen daima belli bir yaşa geldikten sonra böyle bir değerlendirilmeye hak kazandığı için bu eserlerde doğum tarihleri pek yer almaz. Buna karşılık kişilerin adları, kronolojik unsurlar, özellikle de ölüm tarihleri titizlikle tespit edilmeye çalışılmıştır. Biyografisi yazılan kişinin hayatında geçen belli başlı hâdiseler kısaca nakledilir. Bilim adamlarının eğitimleri, başlıca hocaları ve eserleri önemlidir. Şâirlerin şiirlerinden ise örnekler verilir, onların edebî kişilikleri ortaya konmaya gayret edilir¹¹. Bu hâliyle gelenek, biyografik künye yazıcılığını esas aldığı için bütünüyle insan unsuruna yöneliktir. Çizilen portre son derece canlı, fakat verilen bilgilerin belgelendirilmesi her zaman mümkün değildir.

8 J. S. Robinson, agm., s. 61.

9 J. S. Robinson, agm., s. 62.

10 Hamilton, Gibb, age., s. 143.

11 Rosenthal, age., s. 102.

İslam tarihinde ortaya çıkan bu uygulamanın ustadan çırağa geçen bir zanaat gibi fazla değişiklik göstermeden Osmanlı tarihçiliğine de yansıdığını söylemek mümkündür. Osmanlı tarihçileri önlerinde hazır buldukları bu birikimi önce tercüme, XVI. yüzyıldan itibaren de telif eserler olarak kendi toplumlarına kazandırmışlardır. Bu yüzden Osmanlı tarihçiliği içinde önceki örneklerin hemen hemen tüm yansımaları görülmektedir. Bu anlamda Osmanlı aydınları arasında da ilk biyografi örnekleri umumi tarihlerin içinde bir alt şube olarak karşımıza çıkar. İlk müstakil biyografi örneği Lâmiî'nin *Nefehâtü'l-üns* tercümesidir. Eserin tamamlanışı Belgrad fethine (1520) tesadüf ettiği için mütercimi tarafından *Fütühü'l-mücâhidîn li tervîhi Kulûbi'l-müşâhidîn* adıyla anılan bu eser, Batı Türkçesinde yazılmış ilk biyografik eserdir. Anadolu'da ilk şuarâ tezkiresi olarak kaleme alınan Sehî Bey'in (ö.1548) *Heşt-Behişt*'ini (y.1538), Latîfî'nin (ö.1582) kendi adıyla anılan tezkiresi (y. 1546) izler. Bundan sonra bu tarz eserler çoğalacak ve Âlî'ye gelinceye kadar Taşköprizâde (1495-1561), *Şakâik-i Nu'maniyye*'yi (y. 1558), Âşık Çelebi (ö. 1571) *Meşâirü's-şuarâ*'yı (y.1568), Hasan Çelebi (ö.1604) aynı konumdaki eserini kaleme alacaktır. Ahdî (ö. 1593) ve Beyânî (y. 1597) ise diğer XVI. yüzyıl, ama Âlî'nin çağdaşı olan biyografi yazarlarıdır.

Gelibolulu Mustafa Âlî, edebiyattan tarihe, maliyeden fıkıh ve mantığa kadar pek çok eser vermiştir. Böyle kabarı bir listeden dolayı da Âlî ile ilgilenen araştırmacılar ister istemez onun ilgilendikleri yönünü ön plana çıkaran araştırmalar gerçekleştirmişler, böylece kamuoyuna onun daha çok araştırılan yönleri yansımıştır. Oysa onun bütün eserleri topluca değerlendirildiğinde tarihçiliğinin, tarihçilik içinde de biyografi tarafının ön plana çıkacağı kolayca görülecektir. Âlî bu anlamda üç müstakil eser kaleme almıştır. Onları tanıtmak ve sözü edilen bu eserlerden hareketle yazarın biyograf olarak konumunu gözler önüne sermek istiyorum.

Âlî'nin hem genelde hem de bu alanda en önemli eseri *Künhü'l-Ahbâr*'dır. Türkçe bir genel tarih olan sözü edilen eser, Arap ve Fars edebiyatlarındaki örneklere benzer tarzda kaleme alınmıştır. *Künhü'l-Ahbâr*, uzun bir mukaddime ve yazarın *Rükn* adını verdiği dört bölümden meydana gelir. Bu devirdeki benzer eserlerin umumî çizgilerini izleyerek şiirler, âyetler, hadisler ve kelâm-ı kibarlarla süslediği mukaddimedeki yazar, hamdele ve salveleden sonra önceki yazarların, önemli kişilerin hayatlarını ve padişahların gazâlarını yazıp "ölüleri dirilttiklerini" belirtir. Daha sonra eserin yazılış sebebi izah edilmiştir. Âlî'ye göre *Künhü'l-Ahbâr*, daha önce yazılmış tarih kitaplarının tümüne şâmil olmak iddiasındadır. Bu özelliğinden dolayı da *Ümmü'l-Kitâb* veya *Ebu'l Maârif* adıyla anılmalıdır.

Künhü'l-Ahbâr'ın Rük'n'leri de şu konuları ihtiva etmektedir:

I. Rük'n : Dünyanın yaratılışından, Hz. Âdem'in ortaya çıkışına kadar geçen zaman; bütün yaratıkların ortaya çıkması, hayvanlar, dağlar, denizler, nehirler, göller, adalar ve iklimler ele alınmıştır.

II. Rûkn: Hz. Âdem'den başlayarak peygamberler, Arap ırkı, Hz. Peygamber, mucizeleri, Emevîler, Abbâsîler, Arap emirleri, bilginleri, şeyhleri anlatılır.

III. Rûkn: Türk ve Tatar kavimleri ile hakanlarından söz eder.

IV. Rûkn: Osmanlılar'ın ortaya çıkışından 1007 (1598-99) yılına kadar olup biten olaylardan, devrin devlet adamlarından, bilginlerden, şeyhlerden ve şâirlerden bahseder.

Künhü'l-Ahbâr'da olaylar, padişahların saltanat süreleri esas alınarak sıralanmıştır. Her padişahın tahta çıkışı ile yeni bölüm başlar; önce padişahın doğum tarihi yazılır, ardından padişahın saltanat süresi içinde başından sonuna kadar meydana gelen olaylar "birinci, ikinci, üçüncü hâdise" diye kısımlara ayrılarak verilir. Bu siyasî bilgilerden sonra *Künhü'l-Ahbâr*'ı başka benzeri örneklerden farklı kılan kısmı, devrin kültürel olaylarının anlatımı, gelir. Bu ikinci bölümde yazar, padişahın yaptığı hayır ve hasenattan başlayarak her padişah döneminde yetişen devlet adamları ile (sadrazamlar, vezirler, beyler, üst derecedeki memurlar) bilginler, şeyhler, şâirler gibi kültür erlerinin biyografilerini verir.

Künhü'l-Ahbâr'ın asıl önemli bölümü olan 300 yıllık Osmanlı tarihini anlatan IV. Rûkn'ü, iki ciltten meydana gelmiştir: İlk cilt başlangıçtan I. Selîm devri sonuna kadar gelir (1520). İkinci cilt, Kanunî Sultan Süleyman'ın tahta çıkışı ile başlar (1520) ve kitabın sonu, farklı nüshalarda değişiklik gösterir. *Künhü'l-Ahbâr* bu hâliyle on beş padişahın devrini anlatır: Osman Gazi, Orhan Gazi, I. Murad, Yıldırım Bâyezîd, Süleyman Şah, Musa, I. Mehmed, II. Murad, II. Mehmed, II. Bâyezîd, I. Selîm, Kanunî Sultan Süleyman, II. Selîm, III. Murad ve III. Mehmed.

Daha önce ifade edildiği gibi Âli'ye gelinceye kadar hem İslâmî geleneğe, hem de bu geleneğin bir bölümünü teşkil eden Türk tarih ve edebiyatında biyografi ciddi bir gelişme göstermişti. Özellikle şuarâ tezkireleri ve Şakâik telif, tercüme ve zeyilleri Osmanlı ülkesinde de biyografiyi hem önemi, hem de biçimi açısından standart bir şekle kavuşturmuştu. *Sehî'nin* ardından Latîfî ve Âşık Çelebi'nin, tezkire türünün en başarılı örneklerini ortaya koymaları ve Taşköprîzâde'nin Şakâik telifi ile bunun tercüme ve zeyilleri, artık Osmanlı ülkesinde klâsik biyografinin nasıl olacağını aşağı yukarı belirlemişti. Bunu, müellifin adı, memleketi, akrabalık ilişkileri, tahsil hayatı ve tahsil durumu, mesleği ve mesleğini icra ettiği yöreler, şahsiyet özellikleri ve becerileri, sosyal muhîti, bazen hayatıyla ilgili anekdotlar, ölüm tarihi, mezarı, eser ya da eserleri ile bunlar üzerinde değerlendirmeler, örnek takdimi ve eserlerinden seçilmiş örnekler olarak değerlendirmek mümkündür. Küçük ekleme ve çıkarmalarla bu bilgiler klâsik biyografi kaynaklarında sıkça rastlarız. İslâmî geleneğe de benzerlikler göstermesine rağmen bizde özellikle şâir biyografileri bu şekli, büyük ölçüde Latîfî ile kazanmıştır. Yine daha sonraki biyografi yazarlarınca büyük ölçüde tercih edilecek olan alfabetik tasnif sisteminin de bizde ilk uygulayıcısı Latîfî'dir. Âli, Anadolu biyografi geleneğinde yeni bir çığır açmamış, ama kendinden önce

ortaya konmuş örneklerin başarılı taraflarını ikmal ederek adeta Latîfi, Âşık Çelebi ve Taşköprizâde'nin müspet taraflarından bir sentez eser meydana getirmiştir.

Kühü'l-Ahbâr'ın biyografik malûmat açısından asıl zengin ve farklı tarafını eserde yer alan şâirler meydana getirir. Bunların sayısı müstakil biyografi olarak 290 tanedir. Ayrıca 15 şâir hakkında da başka vesilelerle tam bir biyografi örneğine yakın bilgiler verilmiştir. Bu tarz bilgiler ya müşterek mahlas taşıyan daha önemsiz şâirler, ya da yakın akrabalar hakkında verilir. Sözü edilen bu 15 kişi ile birlikte Kühü'l-Ahbâr'daki biyografilerin sayısı, 305'e ulaşmaktadır. Bu hâliyle eser, kendisinden önce ve sonra yazılan çok sayıdaki biyografik eserden şâir sayısı bakımından büyük, bazılarıyla eşit, pek azından da küçüktür. Örneğin içinde 229 şâir bulunan Sehî Tezkiresi'nden büyük, 334 şâir kapsayan Latîfi ile aynı seviyede sadece Âşık Çelebi (425 şâir), Ahdî (382 şâir), Hasan Çelebi (640 şâir), Safayî (493 şâir), Sâlim (435 şâir) Belîg (414 şâir) ve Fatîm (672 şâir) tezkiresi gibi bazı örnekler sayı bakımından Kühü'l-Ahbâr'dan büyüktür¹².

Böylece Âlî, diğer önemli tezkirelerden hem hacim, hem de şekil bakımından pek farklı olmayan bir eseri tarihinin içine yerleştirmiştir. Bu biyografilerin, bir umumî tarihin içinde yer aldıkları için karşı karşıya bulunduğu ufak tefek farklar bir yana bırakılırsa, şuarâ tezkirelerinde yer alan örneklerden değişik yanları yoktur. Sadece değişik padişah dönemlerinde yaşayanlar, eserin tertip tarzı dolayısıyla farklı padişah dönemlerinin sonlarında yer almışlardır. Sözü edilen bu şâirler bir araya getirildiğinde XVI. yüzyıl yeni bir şuarâ tezkiresi kazanmaktadır. Böylece esere rahatlıkla Kühü'l-Ahbâr Tezkiresi denebilir.

Daha önce belirttiği gibi eserin Osmanlılarla ilgili IV. rüknü, on beş padişah devrini kapsamakla birlikte bunlardan sadece yedi tanesinin sonunda şâirlere yer verilmiştir. İlk dönemden üç, son dönemden de iki padişah döneminde şâirler yer almaz. Çünkü kaynaklar, Osmanlı Devleti'nin ilk dönemlerinde herhangi bir şâirden söz etmezler. İlk tezkireciler genellikle Osmanlı edebiyatının menşeiini II. Murad devri olarak kabul ederler. Âlî, başlangıcı bir adım daha yukarı çıkarmak niyetindedir: "Hafî olmaya ki Osman Han ve Orhan Han ve Sultan Murad Han zamânlarında şuarâdan kimse zuhûr itdüğü ma'lûm değildir. Mücerred sâde nazma kâdir ba'zı varsagı-gûlar zuhûrı bile igen şöhret bulmamışdır... Ana binâen şâir nâmına bir ferd yok idi... Ammâ bunlar zamanında (Yıldırım Bâyezîd) bazı kimesne peydâ oldu."¹³ Bu ifadelerden de anlaşıldığı gibi Âlî, Kühü'l-Ahbâr'da şâirler kısmını Yıldırım Bâyezîd devri (1389-1402) ile başlatmak niyetindedir. Gerçi yazar, Süleyman Çelebi'den bahsedilirken onun Osman Gazi veya Orhan Gazi devrinde yaşamış Şeyh Mahmud adlı dedesinden şâir olarak söz etmiş, hatta bir beytini örnek olarak vermişse de, onun şiir tarihi içinde bir

12 Rıza'da 260, Yümnî'de 29, Âsım'da 123, Güftî'de 104, Mucîb'de 112, Silahdarzâde'de 127, Esrâr Dede'de 213, Şefkat'te 125, Akîf'te 24, Esad Efendi'de 206, Arif Hikmet'de 210 şâir vardır.

13 *Kühü'l-ahbâr'ın Tezkire Kısmı*, (Haz. Mustafa İsen), Ankara 101.

kıymet ifade etmediği inancındadır ki, bu şâiri müstakil bir biyografi olarak ele almaz. Tezkirecilerin Yunus Emre ve Hacı Bektaş-ı Velî gibi tasavvufî şiirle uğraşanlara şâirlik yakıştırmaması da, edebiyatın başlangıcını sonralara getiren unsurlardan biridir. Ayrıca bu dönem eserlerinde belli estetik ölçülerin dışında kalanlar, örneğin halk şâirleri yok farz edildikleri için tarih biraz daha gerilere gitmemiş olabilir.

Kühü'l-Ahbâr'da şâirler şu padişah dönemlerine ait olmak üzere aşağıda gösterildiği gibi sıralanmışlardır:

Yıldırım Bâyezîd (1389-1402): Süleyman Çelebi, Niyâzî.

Süleyman Şah (1402-1411): Ahmedî, Hamza, Ahmed-i Dâî.

I.Mehmed (Çelebi) (1413-1421): Ezherî, Cemîlî, Zihni, Şeyhî, Kemâl Halvetî.

II. Murad (1421-1415) : Hâkî, Atâyî, Fâhhârî, Nesîmî, Şâh Handân, Kemâl Ümmî, Hümâmî, Şîrâzî, Şemsî, Hassan, Sâfî, Zaîfî, Nedîm, Ârif Ali.

II. Mehmed (Fâti) (1451-1481): Ahmed Paşa, Turâbî, Senâyî, Câmî, Cemâlî, Hamdî, Haydar, Harîrî, Haffî, Halîlî, Dâî, Dâî-i diger, Resmî, Zeyneb, Sâdî, Şehrî, Şehdî, Sâfî, Sun'î, Adnî, Aşkî, Ulûmî, Kâtibî, Gülşenî, Kemâl-i Zerd, Leâlî, Mehdî, Nişânî, Nizâmî, Nûrî.

II. Bâyezîd (1481-1512): Cem, Korkud, Âfitâbî, Emîrî, Basîrî, Behîştî, Tâcî, Temennâyî, Sâni, Çâkerî, Halîlî, Hasan Muîdî, Hâkî, Zekâyî, Zihni, Râzî, Seyfî, Şâmî, Şâhidî, Şavurî, Şevkî, Safâyî, Sun'î, Zarîfî-i diger, Amrî, Andelîbî, Ahdî, Firdevsî, Figânî, Kâdirî, Kandî, Kâtibî, Kebîrî, Mestî, Münîrî, Mihrî, Necâtî, Niyâzî, Visâlî, Vasfî, Hâşimî, Hilâlî.

I. Selim (Yavuz) (1512-1520): Âhî, Habîbî, Huzûrî, Halîmî, Monlâ Halîmî, Revânî, Sücûdî, Surûrî, Sa'yî, Sûzî, Sehî, Şemsî, Sabâyî, Sun'î, Tâliî, Fakîrî, Güvâhî, Neşrî, Nihâlî.

Sultan Süleyman (Kanunî) (1520-1566): Muhibbî, Sultan Mustafa, Sultan Mehmed, Sultan Bâyezîd, Sultan Cihangir, Edâyî, İshak, Usûlî, Eflâtun, İlhamî, Emrî, Ümîdî, Emânî, Enverî, Belîgî, Behîştî, Bîdârî, Beyânî, Subûtî, Senâî, Câmî, Celîlî, Cenâbî Paşa, Cevherî, Hâletî, Hasbî, Hayretî, Hâverî, Hudâyî, Hayâlî Bey, Dânişî, Zâtî, Rahmî, Rahîkî, Rızâyî, Rızâyî-i diger, Zînetî, Zîrekî, Sâgarî, Sâkî, Sehâbî, Sîhrî, Sîhrî-i sâni, Surûrî, Sıfâlî, Selîkî, Şânî, Şâhidî, Şükrî, Şemsî, Sâbirî, Sun'î, Za'îfî, Ârifî, Abdî, Abdî-i diger, Askerî, Aşkî, Âli Çelebi, Gubârî, Gubârî-i diger, Gazâlî, Firâkî, Ferdî, Fazlî-i Leng, Fuzûlî, Figânî, Fikrî, Feyzî, Kânî'î, Kudsî, Kandî, Kıyâsî, Kâtibî (Galatalı), Kâtibî (Sinoplu), Keşfî, Günâhî, Lâmiî, Latîfî, La'lî, Lem'î, Livâyî, Meâlî, Mahremî, Mahvî, Müdâmî, Merdümî, Mestî, Müslimî, Meşrebî, Mustafa, Mu'idî, Mümin, Meylî, Nisârî, Nazmî, Ni'metî, Na'imî, Na'imî-i sâni, Nikâbî, Nakşî, Niğâhî, Nûhî, Nûrî, Nehârî, Nihânî, Vâhidî, Visâlî, Hicrî, Hudâyî, Helâkî, Hilâlî, Yetim Ali, Yahyâ Bey.

II. Selim (1566-1574): II. Selim, İlhâmî, Emânî, Beyânî, Terâşî, Sâni, Câmî Bey, Celâl Bey, Cemâlî, Hubbî Hatun, Monlâ Hükmî, Hâtemî, Husrev, Derûnî, Derviş Çelebi, Râyî, Râyî-i sanî, Refî-i Leng, Rûhî, Sırrî, Sırrî-i sâni, Semâ'î, Şânî, Şânî-i diger, Sâdik, Sadrî, Monlâ Âşık, Gubârî, Abdî, İzârî, Azî-zî, İşretî, İlmî, Ulvî, Ahdî, Fazlî, Fünûnî, Fevrî, Germî Beg, Mecdî, Muhyî, Muhyiddîn, Muhtârî, Merdümî, Meşâmî, Makâlî, Makâlî-i sanî, Nigârî, Nihânî, Vusûlî, Yakînî¹⁴.

Listelerde görüldüğü gibi Kühnü'l-Ahbâr'da şâirler genelde alfabetik dizilmekle birlikte özellikle başlangıç döneminde buna tam uyulmadığı anlaşılıyor. Örneğin Süleyman Şah dönemi şâirlerinden Ahmed-i Dâ'î, Hamza'dan sonra, I. Mehmed devri şâirlerinde, Cemâlî, Şeyhî'den sonra yazılmıştır. Alfabetik tasnifi bozan ilk iki şâirin kardeş, son ikisinin ise, dayı-yeğen oldukları düşünülürse, daha önce ifade edildiği gibi Âlî, bunları müstakil biyografiler olarak değil, önceki biyografilerin tamamlayıcı bölümü gibi düşünmüş olabilir. Nitekim II. Murad devrinde de kardeşi Şah Handân, Nesîmî'den sonra yazılmıştır. Fakat II. Murad devri şâirleri bu yolla da izah edilemeyecek ölçüde karışıktır. Bu yirmi üç şâirin dışında kalan büyük bölüm ise, alfabetik dizilmiştir. Bunun tek istisnası II. Bâyezîd dönemi şâirlerinin başında yer alan şehzâde şâirler Cem ve Korkud, Kanunî Sultan Süleyman dönemi şâirlerinin başında yer alan Muhibbî, Şehzâde Mustafa, Şehzâde Mehmed, Şehzâde Bâyezîd, Şehzâde Cihangir ile II. Selim devri şâirlerinin başında yer alan Sultan II. Selim, yani hanedana mensup şâirlerdir. Diğer tezkirelerde de karşımıza çıkan bu uygulamayı, yani sultan ve şehzâde şâirleri eserin başında ayrı bir bölüm hâlinde verme geleneğini Âlî de sürdürmüştür¹⁵. Fakat önceki biyografi kaynaklarında şâir olarak adları geçen Fatih Sultan Mehmed (Avnî), II. Bâyezîd (Adlî) ve Yavuz Sultan Selim (Selîmî) Kühnü'l-Ahbâr'daki şâir padişahlar arasına alınmamışlardır. Âlî, Osmanlı şâir geleneğini Yıldırım Bâyezîd'le başlatmakla birlikte padişah ve şehzâde şâirlerin ancak kendi çağında yaşamış olanlarını eserine almıştır. Alfabetik tasnif sadece ilk harflerle sınırlı kalmamış, Latîfî'de olduğu gibi aynı harfe ait mahlaslar kendi içinde de alfabetik düzene göre sıralanmışlardır. Örneğin Lâmiî, Lâyihi, Latîfî, La'lî, Lem'î, Livâyî peşpeşe dizilirken ilk iki mahlasta *lâm* ve *elif* ortak harfler olduğu için üçüncü harfler olan *mim* ve *yâ* dikkate alınmış, Arap alfabesinde *mim*, *yâ* harfinden önce geldiği için Lâmiî, Lâyihi'den evvel yazılmıştır. Diğerleri ise, ikinci harfler göz önünde tutularak sıralanmışlardır.

14 Age., 28-29.

15 Sehî, eserlerinin birinci tabakasında devrin padişahı Kanunî Sultan Süleyman'ı, ikinci tabakada ise, ikisi şehzâde, dördü padişah altı kişiyi ele alıp değerlendirir. Latîfî, tezkiresinin ikinci faslını şâirle uğraşan yedi şâir padişah ve şehzâdeye tahsis etmiştir. Hasan Çelebi, tezkiresinin ilk faslını altı padişaha, ikinci faslını ise, beş şâir şehzâdeye ayırmıştır. Ahdî de Gülşen-i Şuarâ'nın ilk faslını padişah, şehzâde ve öteki devlet büyüklüklerine ayırmıştır. Beyânî'de de durum farklı değildir: O da iki bölümü beş padişah ve dört şehzâdeye tahsis eder. Benzer uygulamalar, sonraki yüzyıllarda da sürmüştür.

Künhü'l-Ahbâr'daki şâirler arasında bunun iki istisnâsı Kanunî devri şâirleri arasında yer alan hanedan mensupları ile Emânî'dir. Emânî gözden kaçmış olmalı; şehzâdeler ise, büyükten küçüğe doğru sıralanmışlardır. Ortak mahlas taşıyan şâirler ise, *sânî* veya *diger* sıfatıyla verilmiştir. Sıhrî-i sânî veya Dâf-i diger gibi.

Âlî, ele aldığı kişilerin biyografilerini meydana getirirken kendinden önce ortaya konan geleneğe, özellikle Latîfî, kısmen de Âşık Çelebi'nin ölçülerine uyar: Şâirin mahlası, adı, doğum yeri, lakabı, akrabalık ilişkileri, öğrenim durumu, hocaları, meslekî konumu, görev yaptığı yerler, ölümü, ölüm tarihi, bazen şâirle ilgili bir ya da bir kaç anekdot, eserleri, bunlar üzerine değerlendirmeler ve eserlerinden örnekler, Âlî'nin biyografilerinde yer alan belli başlı özelliklerdir. Şüphesiz bu bilgiler yazarın imkânlarına, şâire zaman ve çevre olarak yakınlığı ya da uzaklığına bağlı olarak artıp eksilmektedir. Özellikle yazarın çağdaşı olan şâirler hakkında oldukça ayrıntılı bilgiler bulmak mümkündür. Âlî, biyografilerinin hacmi bakımından Âşık Çelebi, edebî değerlendirmeleri bakımından da Latîfî yolunda olmuştur.

Âlî, bu sentezi yaparken, şüphesiz bir takım avantajlara sahipti: Öncelikle Âlî, şâir olarak kendinden önce suarâ tezkiresi meydana getirenlerden daha iyi bir konumdadır. O da kendinden önceki tezkire yazarları gibi ikinci derece bir şâir olmakla birlikte dördü Türkçe, biri Farsça beş divan sahibi biridir. Sosyal bakımdan da öbür tezkirecilerden daha iyi bir durumdadır¹⁶. Bu özelliğiyle Osmanlı coğrafyasını -bazen istemeyerek- daha çok dolaşma imkânı bulmuştur. Ama Âlî'nin diğer tezkirecilere üstün sayılması gereken en önemli özelliği tarihçiliğidir. Âlî, *Künhü'l-Ahbâr*'ı yazmadan önce de bazı biyografi denemeleri yapmıştır: 1577'de Farsça'dan çevirdiği *Hilyetü'r-Ricâl*'de önde gelen mutasavvıflarla bazı muhaddislerin hayatlarından söz edilmiş, Osmanlı ülkesinde hattatların hayatlarının ele alındığı *Menâkıb-ı Hünerverân*'da (y.1587) ise, bu meslek mensuplarının biyografileri verilmişti. İşte Âlî, kendinden önce türün Anadolu'da kazandığı birikime ilâveten kendisi de sözü edilen bu iki eserinde biyografi denemeleri yapmış ve *Künhü'l-Ahbâr*'a bu alanda deneyim sahibi olarak başlamıştır.

16 Âlî'nin elimizde çağdaşı şâirler nezdindeki itibarını gösteren bir kaç örnek vardır. *Künhü'l-Ahbâr* yazarı, Necâtî maddesinde onun şiirini övdükten sonra şu ifadelerle yer verir: "Bir zaman cümle Divânı'nı intihâba me'mûr oldum. Kırkdan ziyâde ma'mûr gazellerini buldum." Âlî'ye Necâtî Divanı'ndan seçme yapma görevini kim verdi bilemiyoruz. Yahyâ Bey maddesinde ise yazar, Yahyâ Bey'in âhir ömründe oğlu Âdem Çelebi'ye Divan dibâcesini kendisi tarafından gözden geçirilmesini vasiyet ettiğini ve bunun yerine getirildiğini belirtir. Bunlardan daha önemli olanı ise, II. Selim'in valiliği sırasında maiyetinde iken şehzâdeye sunulan şiirleri değerlendirip "lâyık-ı irsâl" olanları imzalayıp Turak Çelebi'ye sunmasıdır (Bkz. Makâlî-i Sânî maddesi, s. 328). Bütün bunlar Âlî'nin şiir değerlendirmede usta oluşunun çağdaşlarınca benimsendiğini gösteren örneklerdir.

Bu bilgiler ışığında onun şâirlerle ilgili biyografilerinin özelliklerini şöyle sıralayabiliriz:

Âlî, Âşık Çelebi'yi eleştirirken söylediği, incelenmemiş, belgelendirilemeyecek bilgileri eserine almaktan kaçınmıştır. Dostluk, akrabalık ve hemşehriilik ilişkileri göz önünde tutularak şâir olmayanların esere alınması da Âlî'de görülmeyen kusurlardır. Âlî, fazla bilgi vermek uğruna yanlış bilgi vermek yolunu seçmemiştir. Bazı şâirler hakkında söyledikleri eksik olabilir, ama bu bilgiler yanlış değildir.

Âlî, şâirlerle ilgili bölümleri tarihinin içine serpiştirdiği için bu biyografilerin klâsik tezkire örneklerinden bazı farklarının olacağı tabiidir. Bir kere o, şâirlerle ilgili bölümlerin arasına şiir dışı konuların girmesine izin vermemiştir. Eserin tamamı bir genel tarih olduğundan, başka özellikleriyle dikkat çeken kişiler, kendileriyle ilgili bölümlerde ayrıca ele alınmışlardır. Yazar, bu kısımları bir de şâirlerle ilgili bölümde vererek tekrara düşmek istememiştir. Böyle bir zorunlulukla karşılaştığında da "tafsîli mahallinde mestûrdur" diyerek başka bölümlere göndermeler yapmıştır. Zaman zaman da bu tekrarlardan kaçınmamış bu kez de okuyucuyu şu tarzda uyarmak zorunda kalmıştır: "Gerçi ki fasl-ı mevâlîde icmâlle yazılmışdır. Şâiriyyeti hasebiyle îrâdı lâzım olmanın tekrârında sanmasunlar ki mü'ellif-i kitab yanılmışdır."¹⁷ Benzer birkaç örnek de şunlardır: "Tafsîl-i fezâyili fasl-ı terceme-i ulemâdan ma'lûm bu mahalde ancak nazm u inşâya müte'allik olan ma'ârîfi manzûm u mensûrdur."¹⁸ Sultan Mustafa'dan söz edilirken idam edilişi bir iki kelimeyle îmâ edildikten sonra "ki tafsîli mahallinde mezkûr idüğü tahakkuk bulmuşdur" ifadesiyle ilgili bölüme gönderme yapılmıştır. Bu yüzdendir ki Âşık Çelebi'de uzun uzun anlatılan Cem¹⁹ bahsi, Kühnü'l-Ahbâr'da siyâsî olaylardan arındırılarak verildiği için yedi, sekiz satırdır. Aynı şekilde Şehzâde Bâyezîd ve Şehzâde Mustafa'nın ölümle sonuçlanan maceraları son derece kısa yazılmışlardır. Oysa Âlî, bu iki olayla ilgili çok geniş bilgi sahibidir. İstese münâsebet düşmüşken o konulardaki bilgisini gösterebilirdi. Hâlbuki Âlî, yukarıda çerçevesi çizilen konuları birbirine karıştırmamaya öylesine özen gösterir ki, Necâtî'yi anlatırken ona gelinceye kadar Osmanlı ülkesinde şiir ve şâirlerin durumuyla ilgili çok önemli kanaatlerini "biz yine sadede gelelüm" uyarısıyla keserek klâsik bilgileri anlatmaya başlar.

Âlî'nin tarihçiliğinden biyografilerine yansıyan bir diğer özelliği de, hem eserin başında, hem de çeşitli vesilelerle yararlandığı kaynaklardan bahsetmesidir.

Kühnü'l-Ahbâr yazarının diğer biyografi yazarlarından farklı taraflarından biri de, verdiği örnek şiirlere zaman zaman müdahale etmesidir. Âlî, kendi çağının geçerli olan eleştiri kuralları çerçevesinde şâirlerin verdiği örnek beyitlerini imâle, rekâket, tam teşbih olmama, arûz kusuru taşıma, manaca uygunsuzluk ve yanlış edâ gibi kusurlardan dolayı eleştirir. Bu hâliyle başka tezkirecilerde de

17 Bkz., Metin kısmı, s. 321.

18 Bkz., Metin kısmı, s. 245.

19 *Meşâirü's-şuarâ* (M. Owens Neşri), 67a-68a.

karşımıza çıkan uygulamayı Âlî, bir adım daha ileriye götürerek “şu kelimenin yerinde bu olmalıydı” tarzında şiiri düzeltmeye, hatta bazen de yeniden yazmaya kadar götürür. Kanunî Sultan Süleyman dönemi şâirlerinden Emânî'nin

Her gice dil-i tîre hayâlünle münevver

Sen ey meh-i bed-mihr gerek gelme gerek gel

beyti örnek olarak verildikten sonra şu ifadelere yer verilir: “Egerçi kim bed-mihr diyu edâ eylemişdür. Ve illâ yaramaz ihâmla hatâ eylemişdür. Zîrâ mihrün bedi olmaz ve bed nesneye mihr itlâk idenün bahtı sermedî olmaz. Bî-mihr demek yeg idi. Bâri hem edâsı sahîh ve hem isnâdı gerçek idi.”²⁰ Bu tarz müdahaleli eleştiriler, Âlî'nin farklı yönlerinden biridir.

Âlî'nin şâirlerle ilgili biyografilerde dikkat ettiği bir başka özellik, onlara şâirlikleri ölçüsünde yer vermesidir. Nitekim onun değerlendirdiği biyografilerin hemen hemen tamamını kendinden önce yazılan tezkirelerde bulunan şâirlerdir. Âlî, onlardan eserine girecek şâirleri seçerken bir ölçü fikrine sahip olduğunu göstermiş ve onlara daima şiir seviyeleri kadar yer vermeye gayret etmiştir. Bundan dolayıdır ki Âşık Çelebi ve Hasan Çelebi'deki kabarık şâir sayısı, Âlî'de 300 civarına inmiştir. Ayrıca eserde şâirlere ayrılan hacim de onların edebiyat tarihimizdeki yerleriyle orantılıdır. Meselâ Kühü'l-Ahbâr'da en uzun biyografiler, Şeyhî, Nesîmî, Ahmed Paşa, Necâtî, Nizâmî, Zâtî, Hayâlî ve Yahya Bey gibi büyüklükleri daha sonra da tartışmasız kabul edilen isimlere aittir. Nitekim bu şâirlere verilen örnekler açısından bakıldığında da durumun değişmediği görülecektir: Eserde her şâire verilen ortalama örnek beyit sayısı beştir. Oysa verilen örneklere yukarıda anılan şâirler açısından bakılsa karşımıza şu tablo çıkar: Şeyhî 8 beyit, Nesîmî 12 beyit, Necâtî 21 beyit, Nizâmî 10 beyit, Zâtî 18 beyit, Yahyâ 15 beyit. Bunun tek istisnası Ahmed Paşa'dır. Âlî, Paşa'yı uzun uzun anlatmasına rağmen ondan sadece bir beyiti örnek olarak zikreder.

Menâkıb-ı Hünverân:

Âlî'nin Bağdat Hazine defterdarlığı sırasında (y. 1587) kaleme aldığı biyografik konulu bu eser, hat tarihinden, ünlü hattatlar, nakkaşlar ve mücellitlerden bahseder. Bir önsöz, beş bölüm ve bir sonuç kısmından meydana gelen eser, Iraklı Muhammed Yezdî'nin elli hattat hakkında yazdığı eserle, Divan kâtiplerinden Hattat Kırımı Abdullah'ın sözlü bilgilerinden yararlanılarak yazılmıştır. Hacimce küçük olmasına karşılık kültür tarihimizin önemli çalışmalarından biri olan Menâkıb-ı Hünverân'ın yazılmasında büyük bilgin Hoca Sadettin Efendi'nin rolü olmuştur. Kendisi de hattat olan Âlî, bu eseriyle hat sanatıyla uğraşan meslektaşlarını ve söz konusu sanata ait meseleleri kaleme almıştır.

Menâkıb-ı Hünverân, Âlî'nin biyografisine dair geniş bir incelemeyle İbnülemin Mahmut Kemal İnal tarafından yayınlanmıştır (İst. 1926). Ayrıca Dr.

20 Bkz., Metin kısmı, s. 198; Mehmet Çavuşoğlu, Âlî'de Tenkid, Osmanlı Araştırmaları, VII-VIII (1988), s. 177-180.

Müjgân Cunbur, eseri sadeleştirmiştir. (Hattatların ve Kitap Sanatçılarının Destanları, Ank. 1982.)

2. Hilyetü'r-ricâl:

Bu eser 822 (1419-1920) tarihinde vefat eden Hacı Muhammed Pârsâ'nın, *Faslu'l-hitâb* adlı kitabından alınmıştır. Âlî, eserin giriş kısmında bu eserden yararlandığını söylemektedir. Sultan III. Murad'a (1575-1595) ithaf edilmiştir. Hilyetü'r-ricâl (y. 1577), kutbü'l-aktâb ve kutublar, evliyâ ve melâmiler ve muhaddisler olmak üzere üç baba ayrılmıştır.²¹ Hilyetü'r-ricâl'in İstanbul kütüphanelerinde çok fazla yazmasının bulunması onun çok okunduğunun göstergesidir.

Görüldüğü gibi Âlî, her bakımdan en dikkate değer eseri olan *Kühü'l-ahbâr*'ı yazmadan önce ciddi bir hazırlık devresinden geçmiş, özellikle eserinin en önemli tarafı olan biyografi yazarlığı için önceden iki deneme yapmış ve bu birikim üzerine eserinin ilgili bölümlerini kaleme almıştır. Kendinden önce yazılmış biyografi kaynaklarına yönelttiği eleştiriler de onun bu konuda ne kadar hazırlıklı olduğunu gösterir²². Böylece o daha önceki tarihlerden farklı yönleri olan bir eser ortaya koydu. Kendi ifadesiyle eserinin yenilikleri, her padişah devri sonunda devrin önde gelen şahıs kadrosunun biyografilerini vermesi²³ ve meseleleri farklı yönlerden değerlendirerek en doğru rivayeti seçmesidir. Buna bir ölçüde kullandığı kaynakları zikretmesini de ekleyebiliriz. Âlî, biyografiye verdiği önem ve diğer kültürel meselelere gösterdiği ilgi ile *Kühü'l-Ahbâr*'ı siyasî tarihten çok, bir kültür tarihi olarak meydana getirmiş,²⁴ özellikle şâirlere ayırdığı geniş bölümlerle de XVI. yüzyıla ait yeni bir şuarâ tezkiresi yazmıştır. Bu özelliğiyle *Kühü'l-Ahbâr*, kendinden önce ve sonra yazılan umumî tarihler içinde hem biyografi sayısı, hem de tarza uygun örnekler verme bakımından ilk sırada değerlendirilmesi gereken bir eserdir.

21 Mehmet Şeker, "Müverrih Âlî'nin Taşavvufa Ait İki Eseri: Hilyetü'r-ricâl ve Riyazü's-Sâlikîn", *Diyanet Dergisi*, C. XVI S. 3, Mayıs-Haziran Ankara 1977, s. 160-167; Cornell, H. Fleischer, *Bureaucrat and Intellectual in the Ottoman Empire the Historian Mustafa Âlî*, Princeton, 1986, s. 237-242-246.

22 Bkz. *Kühü'l-ahbâr*'ın Şâirlerle İlgili Kaynakları, *Kühü'l-ahbâr*'ın Tezkire Kısım, s. 35.

23 Cornell, H. Fleischer, age., s. 242.

24 Cornell, H. Fleischer, age., s. 246.